

De preek van de leek

Sywert van Lienden

Gehouden op 18 november 2012

Schriftlezing: 2 Samuël 6:1-22

BEMOEDIGING EN GROET

Welkom. Fijn dat u er bent. Op zondagmiddag naar de kerk: dat voelt onwennig. Hopelijk was het voor u ook onwennig om te starten met Kanye West en ballet, in een kerk. Ik dans u vandaag met woorden tegemoet. Een dans met een doel: vertellen over de kracht van rituelen. Want hoewel we die van ons afgooien als paternalistisch, stupide of nationalistisch: ze vertellen ons wat. Ze vertellen vaak over een tijd die nooit geweest is. En in wiens tijd we allemaal leven. Over mensen die niemand kent, maar we allemaal kennen. Over waarden die nog niet bestonden, maar we allemaal geleerd hebben. Maar dat komt later. Maar niet voor niets zijn we gestart met een dans. Omdat een dans een kans is om groter dan jezelf te zijn, groter, mooier, krachtiger. Dans is kracht. Aards. En iedereen kan meedoen.

Dat ik hier sta is een vergissing. Niet wetend wat een Preek van de Leek allemaal zou inhouden, zei ik ja. Ik hou wel van een beetje preken, je bent opgegroeid op de Biblebelt of niet, en een leek ben ik al net zo goed. Een prima podium dus vandaag. Maar een bijbel blijkt heel wat anders dan enig ander non-fictie boek.

Maar ook omdat ik al een tijd weinig meer met de kerk op heb. Doordeweeks volg ik in deze schuilkerk nog weleens een college, ook dat wordt tegenwoordig in schuilkerken gegeven, maar voor de rest ben ik een gelegenheidsganger in de kerk. Eens was dat anders. Elke week gingen wij als gezin naar de kerk. Doop, communie, vormsel. Tien jaar misdienaar. Elke zomer naar klooster in 't zuiden, op bedevaart naar Kevelaer en met Pasen in Rome bij de paus.

Inmiddels hoort dat niet meer bij m'n leven. Vrijgekomen van dogma's. Ongeloof over de aardse platte kant van de kerk. Wijs geworden van de schandes van de kerk. Maar opzeggen heb ik nooit gedaan. Omdat ik mijzelf wijsmaak dat ik cultureel katholiek ben. Niet gelovend in god, wel in mensen. Liefhebber van de cultuur en de waarden die er nog over zijn. En met de gekke voorliefde voor rituelen. En daar zou ik graag vandaag een pleidooi voor willen houden.

PREEK

'Zo verkondigen wij het mysterie van het geloof.' Met deze zin eindigde altijd het eucharistische gebed tijdens mijn jeugd. Als kleine misdienaar moest ik dan de belletjes driemaal laten rinkelen. Het sanctus, sanctus, sanctus (heilig, heilig, heilig) werd dan aangeheven. Het was een vaste gewoonte. Daarmee leek het heel normaal en redelijk om dat uit te spreken. Maar feitelijk gebeurde er in de minuten om die rite iets heel bijzonders. Uit een tabernakel, een gouden kluis die minutieus was afgesloten maar waarin God scheen te resideren, werden hosties, gemaakt van bloem en water, en wijn gehaald. Met veel misbaar werd dat op een altaar geplaatst. Na het gebed en zegening was dat plots het lichaam en bloed van Christus. Voordat je ook maar je vinger kon opsteken om te vragen naar het hoe en wat volgde snel die ene zin. Dat 'zo verkondigen wij het mysterie van het geloof'. God als raadsel. Ik vond het fascinerend. En blijf het fascinerend vinden. Hoe kan iets dat zo absoluut wordt verkondigd een raadsel zijn?

De preek van de leek

Datzelfde geldt voor het verhaal van David. Centraal daarin staat de ark. Wat is dat ding toch? Een houten kist, wat planken bij elkaar gehouden door wat houten bindingen. Of zou het lijken op die gouden tabernakel uit mijn jeugd? Zo'n ark is natuurlijk een onding. Wat moet je ermee? Dat merkte het uitverkoren volk al als reizend volk. Rationeel gezien zou je zo'n ark gebruiken voor een kampvuur, achterlaten of er een dode in begraven. Maar voor wie zoiets overwoog liep het niet goed af, daar staat het oude testament vol van. Toch wordt ook in dit verhaal de ark achtergelaten. In het huis van Obed-Edom, omdat David boos was op God de heer. Toch eindigt hij uiteindelijk naakt dansend voor de ark.

Wie dit Bijbelverhaal wil begrijpen moet denk ik ten eerste het Oude Testament wegbikken. Niet alleen de taal, maar ook God de Heer. Lees voor God de Heer 'het mysterie van het geloof', of beter: 'het mysterie van het ritueel'. In dat verbond van een ritueel en mysterie zit de kracht.

De wereld van nu is nauwelijks mysterieus te noemen. We verkondigen van alles, maar niet het mysterieuze. Zoals Weber al zei, is deze wereld onttoverd. We weten alles, of denken alles te weten. Iets hoeft maar een seconde onverklaarbaar zijn of slimme koppen weten er een antwoord op. Van de grote vragen zoals waarom massa bestaat, of tijd tot de kleine zaken, waarom linkshandigen meer in hun neus peuteren, ja zelfs tot de vanouds mysterieuze zaken van het leven: de liefde kan in een marktmodel worden verklaard en is een kwestie van een x aantal variabelen. Wees gerust: de ware bestaat niet. Met één op de 45 mensen kun je een heel leven zonder te scheiden samenwonen. En de hevige verliefdheid die je voelt? Die simuleer je tot op zekere hoogte, nadat de hormonen je in een roesje laten verkeren.

Wie naar mysterie op zoek is, moet vluchten. Naar de muziek, de boeken of films. We vluchten dan niet naar een echt mystieke wereld, maar één die zo voor ons geconstrueerd is. Met een dubbele tap op je e-book zit je zo weer op wikipedia. Ontvluchten uit het harde licht van de werkelijkheid is ernstig ingewikkeld. Misschien dat daarom zoveel mensen heil zoeken in de schaduw van de werkelijkheid, door middel van drugs, drank, reizen, veel seks en televisie.

Het is dan ook ironisch te noemen dat deze bijeenkomst plaatsvindt in een schuilkerk. Een plek die afgeschermd moest worden van de straat. Die gedoogd werd, maar vooral toch een mysterie moesten blijven voor de gezonde protestanten in de stad. In deze kerk werden rites uitgevoerd. Tegenwoordig is ook deze schuilkerk – als collegezaal – overwoekert door de boom van de kennis. Hier wordt nu meer uitgelegd, dan beleefd. Meer nagedacht, dan ondergaan. Tot in de diepste haarvaten van de mysteries is nu het rationele binnengedrongen. Slechts op zondag kunt u hier nog een beetje schuilen tegen het harde daglicht van buiten.

Maar dat gaat nog om een persoonlijke beleving. Het 'ik' mag dan centraal staan, de echte uitdaging is 'wij'. In de tijd dat deze schuilkerk is gebouwd, was Amsterdam volgens velen een zeer internationale stad, maar meer dan dertig tot veertig nationaliteiten en religies heeft de stad toen geen plek geboden. Nu zitten we op enkele honderden nationaliteit en religies. Dat versnipperd het 'wij'. Wat delen wij met elkaar? Het is niet toevallig dat Prinses Maxima het koekje bij de koffie als symbool van onze samenleving noemde. Ze zou zich niet durven uitspreken over religie, politiek of grotere symbolen. Politiek en religie zou ons maar verdelen en de symbolen van Nederland zijn zo kwetsbaar, dat een discussie erover op gang brengen het om zeep brengen ervan zou betekenen.

De preek van de leek

De laatste jaren proberen we een nieuwe gezamenlijk wij te vinden. Ook in de politiek. Door een politiek van angst, door duidelijk scheidingslijnen aan te brengen, door 'zij' en 'wij'. Ik ben benieuwd welke Limburger zich daardoor meer verbonden voelt met een boer uit Flevoland? Een andere poging is het oprichten van nieuwe altaren, die ons duidelijk zouden moeten maken waar we vandaan komen. Want als we dat maar weten, zou er plots een gevoel van trots, symboliek en herkenning door de samenleving golven. Hoe anders kun je het getouwtrek rond het Nationaal Historisch Museum beschrijven?

Als je de wereld ziet als ark, desnoods als een ark van Noach waarin iedereen in hetzelfde schuitje zit, hoe verander je dan de koers? Zeker als de trekkers van de ark hongerig afwijken van de weg, hongerig naar voedsel? Laten we teruggaan naar de lezing. Terwijl de ossen de ark voorttrekken, worden ze afgeleid door het graan dat gedorst wordt. De ossen trekken de ark van de weg de velden in. De zoon van Adinadab, Uzza, probeert de ark te redden door hem aan te raken en eraan te trekken. 'Terug naar de weg, jullie stomme ossen. Blijf nou keurig netjes op de weg'. De ossen hebben een eigen wil en gaan van de weg af. Dan gebeurt er iets raars. God straft Uzza. Hij doorklieft hem en hij is op slag dood. David wordt boos: Uzza probeerde toch enkel goed te doen? Maar tegelijkertijd wordt hij bang. Hij laat de ark achter bij het huis van Obed-Edom. Daar blijft de ark drie maanden staan.

Waarom straft God eigenlijk Uzza? Welke les wordt hier geleerd? Het is de les dat je niet kunt ingrijpen in een ritueel. Dat je daarvan de weg niet kan bepalen. Daarom is het ook niet mogelijk om via de politiek een 'wij' te scheppen. Simpelweg omdat de politiek zo langzamerhand geen deel meer uitmaakt van het 'wij'. Politici worden dan ook gestraft zodra ze proberen in te grijpen in de rituelen, op weg naar het voedsel.

Het onderscheidend criterium voor populisme wordt in de wetenschap gedefinieerd als 'het volk' versus 'de elite'. Dat is ook een belangrijk onderdeel in het verhaal van David. Het is in de bijbel David versus Saul. De jongen van het volk, die Goliath overwon, versus de aristocratische koning. Een belangrijk onderdeel van die volksheid is dat David in de volkse cultuur leeft. Hij speelt hun muziek en eet met ze. Hij is onderdeel van de rituelen van allen, zonder eigen koningsrituelen.

De parallel naar het nu is voor mij vrij duidelijk. Symboliek en rituelen zijn niet aan te sturen door mensen die geen deel uitmaken van jouw gemeenschap. Dat is kunstmatig, niet gedragen. Zo'n ritueel zou uitgespeld moeten worden om het te begrijpen en er deel aan te kunnen nemen. Kijk naar de rituelen die zijn ingevoerd rondom de inburgeringscursussen. Het Wilhelmus staat afgedrukt in een boekje voor nieuwe Nederlanders en voor de ambtenaren liggen complete draaiboeken klaar. Het mysterie verdwijnt, want daar is geen plek en ruimte voor. Men voelt elkaar onvoldoende goed aan om elkaar te begrijpen zonder alles te hoeven uitspreken. Een ritueel wordt zo een procedure.

Andersom kan het natuurlijk wel. Rituelen kunnen gemeenschappen binden als ze van onderop komen. Een ritueel heeft een kern die een grote schoonheid bevat. Het is namelijk een collectief gebeuren, terwijl je een individuele beleving behoudt. Een goed voorbeeld daarvan is Allerzielen. Begin november gedenken we de doden. Ieder gedenkt z'n eigen doden, met een eigen herinnering en eigen emotie. Maar dat we het samen doen bindt en dat maakt dat verdriet niet in je eentje gedragen hoeft te worden. Of kijk naar carnaval: iedereen is gelijk voor enkele dagen.

De preek van de leek

Het is een mensengeest. Maar doordat we gelijk zijn, kan iedereen eens flink uit de band springen. Dat er samen gefeest wordt is een uitnodiging tot *individuele* beleving. Of tenslotte kerstmis: nieuw leven wordt geboren, de familie wordt opgezocht en omdat er *collectief* ruimte voor is, zijn de dagen tussen kerst en oud & nieuw een tijd van *persoonlijke* bezinning.

In die paradox van het collectieve beleven en de individuele uiting zit het mysterie. De één noemt het spiritualiteit, de ander de ziel, de volgende de fantasie of de eigen belevingswereld. Die wereld hebben we verwaarloosd. Nooit wisten we zoveel van de wereld en zo weinig van onszelf – en al helemaal niet van de ander. Er is sprake van een geestelijke verwaarlozing.

Het is niet erg dat Nederland één van de meest gesecculariseerde landen van de wereld is. Ergens in geloven omdat je toch ergens in zal moeten geloven is weinig geloofwaardig, maar we gooien nu wel een paar schoenen weg voordat we nieuwe hebben. We proberen uiteraard de feestdagen zonder geloof voort te zetten. Pasen is het feest van de lente, Kerstmis van het gezin. In het najaar worden we wat meer naar binnen gericht en januari is nog altijd een maand van contemplatie en Koninginnedag en 5 mei bestaan ook nog, maar de vraag is: waar is het mysterie gebleven? Veel rituelen zijn vervangen voor platte feesten. Het Koningshuis is onttoverd, zelfs de Koningin vindt het immers toneel. En Kerstmis is een plat commercieel feest met een groot eenheidsworstgehalte. *Sensation White* is misschien leuk, omdat iedereen in het wit is, maar is daar plek voor iedereen en voor de stilte? Is er überhaupt nog plek voor de individuele zingeving en bezinning?

Terug naar David. Uit eigenbelang, na drie maanden de ark bewaren gaat het wel erg goed met Obed-Edom, besluit hij om de ark op te halen. Hij vreest God, maar gelooft er tegelijkertijd ook in. Onderweg naar de Davidsburch, het latere Jeruzalem, offert hij om de zes stappen een koe. Hij danst in zijn nakie voor de ark. Onderweg deelt hij dadels uit, brood en rozijnen. Een naakte koning, die danst, offert en uitdeelt als ware hij prins carnaval, wie had dat ooit gedacht!

Thuis krijgt hij van de dochter van Saul – zijn vrouw Michal – een uitbrander: dat hij zich niet zo belachelijk moet gedragen. Rationeel gezien mag en kan een koning zich niet zo laten gaan. David verdedigt zich en zegt dat haar oordeel hem niet raakt. Het was een ritueel – en zelfs de slavinnen begrijpen dat en waarderen hem daarom. Het is de puurheid van Davids beleving die raakt. In het boekje heb ik het niet laten afdrukken, maar de laatste zin van dit hoofdstuk stelt dat Michal kinderloos zou blijven. Pas vanochtend viel me in wat daarvan de betekenis is: het is vruchteloos je te verzetten tegen de puurheid van je beleving. Het brengt niets voort om vanuit je rationaliteit cynisch, chagrijnig of verheven afstand te doen van rituelen. Is seks niet ook zo'n ritueel, dat zelfs door de slavinnen op waarde kan worden geschat? Verzet daartegen is vruchteloos.

Het is belangrijk om rituelen te koesteren en opnieuw te creëren. Met muziek, met feestdagen als Allerzielen. We moeten de oude taal en het gericht zijn op God eraf blikken, maar het goede behouden. We moeten vasthouden aan de traditie dat niet alles verklaard hoeft te worden. We moeten er aan vasthouden dat iedereen er aan kan deelnemen. We moeten er aan vasthouden dat er ruimte en tijd zijn voor stilte, voor symboliek, voor geuren, kleuren en innerlijke beleving. Dat kan ons binden en innerlijk laten verstillen. Laten we stil zijn – in het mysterie van het ritueel.

